

**ІНСТРУКЦІЯ В. ІСКРИЦЬКОМУ, КОРОЛІВСЬКОМУ
СЕКРЕТАРЕВІ, ПОСЛАНЦЮ КОРОЛЯ ЯНА ІІІ СОБЕСЬКОГО
ДО КОЗАКІВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ ГЕТЬМАНЩИНИ
1682, ЛИПНЯ 29 (?). – ЯВОРІВ (?)**

Важливе

Інструкція уродженому Василеві Іскрицькому, нашому дворянину, відправленому до Димера, дана з канцелярії й. к. м., п. н. м.

Нечувана від віків московська трагедія зворушує кожного, вражає Божим ви роком. Про батьківське серце й. к. м., п. н. м., Речі Посполитої й милості до християнства, тільки ледаче вухо про неї не чує й не бачить. Тому що завжди власним життям, головою і кров'ю жертвують для примноження Божої хвали і суспільного добра, і цим пишається Річ Посполита. Стривожила вість про таку жорстоку смерть, коли отруїли царя його мосьть, святої пам'яті небіжчика Федора Олексійовича, нашого брата, і вважаючи, що таке замішання може спонукати ворогів святого хреста до поганого задуму щодо християнських країв, щоб на них несподівано напасти. Він може опанувати або принаймні спустошити, пограбувати і в першу чергу захоче підкорити собі Задніпря і ті землі, котрі за [Андрусівським] перемир'ям дійсно роками до московської держави належать, але є дідичними Речі Посполитої, і коли невдовзі скінчаться перемирні роки, вони повинні повернутися до спільної матері.

Й. к. м., п. н. м., вважає, що від віків московські орди, як от Астраханська, Казанська, Рязанська, Касимівська, башкири й калмики давно прийшли до згоди з собою, давно з Криму і з Азова турецька потуга заглядає на московську державу і не може зносити їх [московських] успіхів, давно Крим гостриться на християнські душі і тоскно йому без полону, бо щорічною даниною не може задовільнитися. Він тільки чекає okazji і тепер претендує на недоплачений харч, як ми маємо інформацію від тамтешнього посла, який прибув до двору й. к. м. Тому й. к. м., п. н. м., із своєї вродженої любові до вітчизни, до Бога, Його святинь і всього християнства, з побожності, під батьківську опіку бере тамтешні країни перед загрозою великих над ними небезпек, перестерігає і прагне знати, якої треба милості, допомоги і порятунку від й. к. м., п. м. м.

А як колись уродженого Тетерю, запорозького гетьмана, мав під великою увагою в його вітчизні і любив, так обіцяє любити і його племінника уродженого Іскрицького, який вихований на королівському дворі, освічений тривалою подорожжю за королівський кошт і пішов шляхом свого дядька [вуйка], і хоче як найдосконаліше, найщиріше і найрезультативніше прислужитися вітчизні і церквам Божим і маєстату Господньому.

Тоді посилає його й. к. м., п. н. м. до Димера, де безпечне місце, і королівська залага, якнайшвидше ставши, буде старатися, щоб якнайшвидше озватися до козацької старшини, давніх полковників, котрих Самойлович постриг у черняки. Оповідь їм про всі вицезгадані небезпеки, інформуючи при цьому, що є посланий з тією інстанцією, щоб отримати від кожного з них те, що їм треба від й. к. м., п. н. м., і що вони для свого порятунку хочуть знайти.

Найбільше їм треба довести те, що без генеральної ради вони не зможуть порозумітися і домовитися щодо того, який їм порятунок найпотужніший. З

цим не можна зволікати, бо таких раптових небезпек не треба чекати, щоб ворог роздивився, приготувався і зважився на їхнє придушення, пустошив і ефективно вів війну.

Тепер саме час, нарадившись якнайкраще, єднатися з й. к. м., п. н. м., злучитися силами з Річчю Посполитою і зміцнитися, поки спільний ворог застряг в угорській війні і не сподівається такої погоди в московській державі. Почувши ж про неї, постарайтесь видостатися з угорської війни і шукати миру з християнським цісарем.

Отже, в руках старшини є відкрити очі молодцям і самим зауважити погибель цілого народу, шукати способу, як статечно врятуватися, чи вони воліють перетворитися з рицарських людей в селян і так помирати.

Чи не побачать велику подібність цього, бо Запорожжя закрите турецькими замками і на його придушення через шпаринки дивились, щоб було викорінено це гніздо. А там збиралися молодці, тікаючи від всіляких утисків і по всіх берегах і врешті на сам кінець (в самий кінець?) Чорного моря заносючи вогні.

Тоді повинні зрозуміти, коли так станеться, і вимруть старі козаки, а молодь виросте в бездіяльності, то не буде пам'яті про рицарські козацькі діла, а всі обернуться в селянську роботу.

Добре було б тоді все це донести до відома уродженого Мазепи, який, повернувшись із столиці, вже, знати, став осавулом. Подібно доки жив цар й. м. небіжчик [Федір], доки жили в столиці бояри, з котрими він знався і здобув їхню протекцію, доки квітнула ця країна. Але ніколи не мала їхня рада доброго підґрунтя, хоч уроджений Мазепа тоді міг надіятися на своє щастя. Тепер же, коли все перевернулося, коли гине царський дім і бояри втоплені у власній крові, а держава розривається, то за нинішнім царем, то за царівнами, яким потрібні чоловіки і окремих уділ, то за Каспулатом Ценцеловичем [Муцаловичем?], котрий з донськими козаками, башкирами, черкесами, калмиками йде війною на столицю і вже, видно, перейшов ріку Оку, і аж до Смоленська віддає накази й смоленська шляхта стає на його боці, не довіряючи боярам. На що зважиться уроджений Мазепа, на кого покладеться в такому замішанні, кому довіритися? Чи не краще йому повернутися до свободи, в якій народився, виріс, і повернутися до того володаря [короля], котрого він завжди знав як милостивого для себе, провести решту життя з вихованими юнаками, ніж покладатися на делікатність тих, хто сам гине й погано знається в рицарських людях?

Бідний птах, хоча його у клітці годують, він шукає свободи, а людині розумній має смакувати невільниче життя, що насправді суперечить Богу, котрий дав нам арбітра письма й розуму, котрим шукає досконалішого.

А яка їхня свобода, нехай візьме міру і зважить, коли ані цей бік Дніпра, ані за Дніпром до й. к. м., п. н. м., не мають доступу, скрізь за ними стежать, і хоча за роками перемир'я є під Московською державою, видно, їм не дозволяють знати вітчизну і дідичного пана.

Додасть і те як старшині, так і уродженому Мазепі, взагалі всім, до кого тільки може дійти листування, що перемирні роки щонайбільше за вісім скінчаться, а довго це не потриває.

А навіть і дотримуватися їх Річ Посполита не зобов'язувалася, бо на цю статтю погодився й. к. м., п. н. м., на прохання московських послів, і взяв від них присягу на гродненському сеймі, що шляхті обох цих народів мало бути – на примноження хвали Божої, святих церков, – вихід з неволі, під котрою стогнуть із святинями Божими.

Мета порозуміння була така, щоб з усім християнством на сході сонця готували зброю, і вже присягалися, вже християнські монархи виходили на

море, вже й билися з турецькими галерами і розбивши їх, цілий рік стояли над замками, котрі прикривають Константинополь з моря, але все це пропало, коли Московська держава не дотримала присяги, яку двічі приймали на Євангелії від царя небіжчика святої пам'яті Олексія Михайловича, і від царя небіжчика й. м. Федора Олексійовича, також на Євангелії. А від думних бояр шість разів поновленої присяги не дотримали, підвели нас, к. й. м. і Річ Посполиту.

А потім Господь Бог за це карає, бо ці топляться у своїй крові, жалюгідно самі гинуть.

Усе ж коли й. к. м., п. н. м., зрозумів, що московських незграбності й недотримання слова не може переламати, і облишив московітів, зупинившись тільки на тій кондиції, щоб йому було вільно затягувати на цю війну за свої кошти козацьке військо, і вже були приготовані гроші, сукно, борошно на сорок тисяч козацького війська, артилерія, кіннота, котрі, зокрема, при цьому війську мали воювати. Але й цього злість та спротив тамтешньої ради не дозволив, не зичили слави козацькому війську і прислуги перед Богом, не хотіли хліба й здобичі, не хотіли братання з польським рицарством, щоб пригадати собі свободу, не відчули її смаку і до власної вітчизни не думали повернутися.

Не тільки цим завдали кривди козацькому війську і всьому руському народу, але не менше й Речі Посполитій, коли її так підвели, і без московської допомоги вона мусила поступитися туркам Кам'янцем і Поділлям, хоч це було їй тяжко. Однак вона добилась на переговорах того, що вся Україна має належати козакам, і турки не повинні наближатися до неї чи будувати в ній фортеці.

А потім й. к. м., п. н. м., проливши власну кров, допильнував цього і вчинив під Жванцем і в Константинополі через свого великого посла те, що Україна самим козакам записана особистою присягою султана.

А хіба не доказ цього те, що у зруйнованому, зжалься Боже, Чигирині вона не була віддана Хмельниченку, і той жив у Немирові.

Але й Чигирин можна було б оборонити, коли б Ромодановський наступав. Дивився на це один з посольських людей, котрий жив біля султана ще під Силістрією під приводом листування з візиром, і спеціально свою людину поставив при візирі в усіх таборах для того, щоб до всього приглядався для доброї нашої поінформованості. Отож він і дивився на це, коли чотири дні турки тримали коней за повід, мали нав'ючених мулів, коней, верблюдів і вже готувались тікати, якби був Ромодановський на горі, хоча б за Тясмином показався.

Тільки тоді, коли за московською згодою спочатку в Криму через стольника Тяпкіна, потім в Константинополі через посла дяка всю Україну по Дніпро віддали під турецьку руку, не маючи до цього ніякого права. Бачить весь руський народ, все козацьке військо, хто панує в Немирові і як чужі народи обсідають Україну, а козацький народ витискують, аж доценту погублять і викоренять.

Що здавна і завчасно й. к. м., п. н. м., як хоробрий і розумний монарх і незрівнянно над усіма осяяний мудрістю Святим Духом, залишив і вимовив на переговорах собі й Речі Посполитій, як раніше бувало, Білу Церкву з усіма містами й селами, також Павлоч з усіма містами й селами, щоб козацьке військо і весь руський народ мали своє гніздо й притулок, хоч би їх московський народ, змовившись з турками, задумав викоренити.

Але це є в руках їх самих і козацьке військо має думати про порятунок свій і святої віри, має час вирватися з неволі, показати світу, що вони не приречені своїми батьками, бо в них та ж сама мужність, серце, християнська ревність, яка була в їхніх дідах, прадідах і пращурах.

Треба розуміти, що хоча Річ Посполита і ослаблена, й рятуватися не мала б, але пам'ятають, як у великих війнах, протидіючи головним і численним

ворогам без жодної допомоги, у Речі Посполитої вистачало сил [на спротив] при козацьких самопалах.

Нема під сонцем світу такої потуги, котра не переломила б від польських шабел при козацьких самопалах, бо має Бог Річ Посполиту як нездоланий і непереможний мур християнства – Річ Посполиту. Дав Бог й. к. м., п. н. м., здоров'я, розум, достатків, дав військо, мужніх вождів, дав рицарство, запал, дав домашню злагоду, що всі на один заклик готові сісти на коней.

Війська теж треба не збирати по волості, шукати, набирати або навчати; військо старовинне, досвідчене, окурене табірним димом, яке може за день стати напоготові там, де вкаже потреба.

Отож заради Бога чи не покажете здоровий глузд, бо ліпше мати голову й пана у Києві вдома, в гнізді, у близькості, ніж шукати столиці з проліттям власної крові. Або з Криму, або із Стамбула його виглядати та сподіватися.

Усе ж сто років тому або трохи більше київський митрополит висвячував московського, якого тепер звать патріархом. А хіба не вічний сором потомкам, що тепер через гнусність чи незрілість чи митрополита, чи патріарха, який узурпує й керує київським митрополитом і панує над київськими церквами Божими, а йому ж підлягав з давніх давен.

А як й. к. м., п. н. м., любить церкви Божі, як старається про збільшення їх числа, чимало тому доказів, коли ж їх і в своїх дідичних добрах засновує, розширює, оздоблює, примножує, дозволяє їх засновувати в королівських добрах і дає їм прибутки.

А то й тепер на минулому сеймі греко-руського духовенства надав їм більше шанування, ніж колись, наказав зрівняти їх з латинським духовенством, визволив з підданства панам, а церковних людей – від чиншів і податків, і взяв у свою власну батьківську протекцію, аби тільки вони не вивозили секретів з Польщі до Константинополя під приводом релігії.

Але як любить, шанує і охороняє й. к. м., п. н. м., самих козаків, визнають і самі вони, котрі або на війнах з й. к. м., п. н. м., або на дворі його панському бували, або потрапляли до неволі, і тоді для них завжди була відкрита королівська шкатула, відкриває й тепер їм батьківське серце. Відкриває королівські покої, відкриває власну шкатулу, не чекаючи сейму, аби тільки були вдячними і, як вільне рицарство до хороброго пана, як блудні сини поверталися до батька й матері.

З цим відправлені в різні сторони духовні особи і мають такий наказ: коли будь-що вчинять, то згаданому уродженому Іскрицькому щоб повідомляли, а самі поверталися для завершення своїх справ на Задніпря.

Якщо до Димера їм йти далеко чи важко, тоді до Межигірського монастиря або на якесь інше місце коло Дніпра мають приходити і повідомити про себе до Димера, щоб уроджений Іскрицький негайно з ними зв'язався, а які відомості він дістане від них, то негайно через пошту доповідав й. к. м., п. н. м. А чого душі було б потрібно, задовольнити (?), про що треба взяти обширну інформацію з канцелярії. А що в такому разі не новина різних прикладів, то особи відправлені на Задніпря, одна про другу не знають, і треба, щоб і далі цього не знали.

Але й на Запорожжя послано, бо з цього гнізда рицарського, як завжди, насамперед треба сподіватися потіхи.

Знати і про білоцерківського протопопа, котрий у цій довірній справі, яку мав на Задніпрі, на Запорожжі й околицях, і у своїй звичайній зичливості сидіти, склавши руки, не буде. Знати і про вельможного хорунжого коронного [Ієроніма Любомирського], котрий у цей час у Полонному буде резидувати, а з ним радимо зв'язуватися, якби щось несподівано і непередбачуваного трапилося.

Подали теж оказію з київським духовенством до конференції. Треба її

Ян III Собеський під Віднем. Картина Єжи Семигиновського-Елеутера (кінець XVII ст.)

спеціально шукати, бо претендує уроджений Іскрицький з ними на довіреність. Тоді київське духовенство й інше як найдосконаліше з цих всіх конфедерацій вчинить. Уродженого Іскрицького й. к. м., п. м. м., зоб'язує, щоб тільки Межигірський монастир мав до конференції, особливо, коли б на Задніпрі про це оголосити.

Але вільно йому це місце щоразу перемінити для безпеки на свій розсуд, аби тільки не загубив цієї інструкції, щоб якось випадково не потрапила до чужих рук, бо є під печаткою. Тому її ніколи з собою на переговори не буде брати, але має її залишати у безпечному місці.

Чим більше й. к. м., п. н. м., своєї довіри згаданому уродженому Іскрицькому виявляє і на його руки покладає керівництво так величного моменту. Він покладається на його вміння та зичливість, довіряє його ас dexterinari, не сумнівається, що він його у цьому не підведе, що згаданий уроджений Іскрицький за прикладом гідної пам'яті свого вую [Тетері], щиро і якнайгідніше служачи Речі

Посполитій, буде пам'ятати милість й. к. м., п. н. м., котру йому по-королівськи назавжди обіцяє.

А що меморандум цьому подібний, довірений його рукам, для велебного протопопа, який бере уроджений Іскрицький і відповідь й. к. м., п. н. м., належну цьому ж уродженому протопопу, також лист від велебного в Богу ксьондза підканцлера [кс. Яна Малаховського?]. Тоді, наблизившись до Білої Церкви, він дасть знати згаданому велебному протопопові, щоб той на певному місці на дорозі з'їхався з уродженим Іскрицьким. А віддавши йому листи, дасть прочитати згаданий меморандум і дозволить йому його переписати, якщо схоче. Але з своїх рук він не випустить і збереже, як автентичну річ, разом із своєю інструкцією, яку бере тепер, і віддасть їх до канцелярії після свого щасливого повернення, але давши оригінал меморіалу до рук згаданого протопопа. Найліпший привід для не дання оригіналу той, що він сам його потребує для своєї інформації. Але якщо б коли когось із людей, з котрими трактує, із своїм листом велебний протопоп послав для більшої віри, тоді цей меморіал буде читаний в руках уродженого Іскрицького. Зауваживши, що та особа щиро хоче його прочитати, а не для обману, тоді його буде вільно показати. Що довіряє розуму уродженого Іскрицького, як і всю цю справу. І щоб все це, взяте для себе й для велебного протопопа, тримав у найсуворішому секреті¹.

(АГАД. Ф. «Архів Замойських». № 3036. С. 252–260. Оригінал (?)).

о. Мицик Юрій Андрійович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту української археології та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної Академії наук України (вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна).

pr. Mytsyk Yurii A. – Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Scientist at the M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (4 Trokhsviatytelska Street, Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: mytsyk2002@ukr.net

Дата подання: 26 травня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 25 червня 2020 р.

¹ Переклав з польської та підготував до друку о. Юрій Мицик.